

**KOMPOZITSIYANING TUB MOHIYATI VA BADIY
TAFAKKURDAGI O‘RNI***Shodiyeva Shoirra Erkin qizi**Toshkent Kimyo xalqaro universiteti**«Rangtasvir» kafedrasida o‘qituvchisi,**E-mail: sh.shodiyeva@kiut.uz**ORCID: 0009-0008-0973-5923*

Аннотация: В данной статье рассматривается сущность композиции в изобразительном искусстве, её роль в художественном мышлении и творческом процессе. Особое внимание уделяется значению композиционного анализа для глубокого понимания произведения искусства. На примере работ Kazimir Malevich, Wassily Kandinsky и Corneliu Baba анализируются особенности построения основной фигурной композиции. В статье также раскрываются вопросы формы, цвета, ритма и психологического воздействия композиции.

Abstract: This article examines the essence of composition in visual art and its role in artistic thinking and the creative process. Particular attention is given to the importance of compositional analysis in understanding works of art. The study analyzes the figurative compositional methods found in the works of Kazimir Malevich, Wassily Kandinsky, and Corneliu Baba. The article also explores the relationship between composition, form, color, rhythm, and psychological expression in visual art.

Annotatsiya: Ushbu maqolada tasviriy san’atda kompozitsiyaning tub mohiyati, uning badiiy tafakkur va ijodiy jarayondagi o‘rni tahlil qilinadi. Shuningdek, kompozitsion analizning san’at asarini chuqur anglashdagi ahamiyati yoritilib, Kazimir Malevich, Wassily Kandinsky va Corneliu Baba asarlari misolida asosiy figurali kompozitsiyaning badiiy yechimlari ko‘rib chiqiladi. Maqolada kompozitsiyaning shakl, rang, ritm va ruhiy ta’sir bilan bog‘liq jihatlari ilmiy-badiiy asosda tahlil etiladi.

Kirish

Tasviriy san’atda kompozitsiya asarning ichki tuzilishini belgilovchi eng asosiy omillardan biridir. Ko‘pincha kompozitsiya faqat predmetlarni qog‘oz yoki mato yuzasiga joylashtirish deb tushuniladi. Aslida esa uning mohiyati bundan ancha chuqurdir. Kompozitsiya — bu rassomning fikri, hissiyoti va g‘oyasini yagona badiiy tizimga aylantiruvchi jarayondir. U asardagi barcha shakl, rang, ritm, harakat va fazoviy munosabatlarni o‘zaro bog‘lab, yaxlit mazmun hosil qiladi. Har qanday san’at asari avvalo ichki fikr va tasavvurdan boshlanadi. Rassom ko‘rgan voqelikni oddiy

nusxa sifatida emas, balki o‘z dunyoqarashi orqali qayta yaratadi. Kompozitsiya esa aynan shu jarayonning asosiy vositasidir. Agar asarda kompozitsion yaxlitlik bo‘lmasa, hatto texnik jihatdan kuchli ishlangan tasvir ham tomoshabinga yetarli ta‘sir ko‘rsata olmaydi. Chunki san‘atning kuchi alohida detallarda emas, balki ularning o‘zaro uyg‘unligidadir. Kompozitsiyaning tub mohiyati muvozanat tushunchasi bilan chambarchas bog‘liq. Bu faqat shakllarning teng joylashuvi emas, balki mazmuniy og‘irlikning to‘g‘ri taqsimlanishidir. Asardagi har bir detal ma‘lum vazifani bajaradi. Keraksiz elementlar kompozitsiyaning ta‘sir kuchini susaytiradi, asosiy g‘oyaning aniq ko‘rinishiga xalaqit beradi. Shu sababli haqiqiy kompozitsiya tanlash va umumlashtirish san‘ati hisoblanadi.

Asosiy qism

Kompozitsiyada markaz tushunchasi ham muhim o‘rin tutadi. Har bir asarda tomoshabin nigohini tortuvchi asosiy nuqta mavjud bo‘ladi. Rassom ana shu markaz orqali asarning g‘oyaviy mazmunini ochib beradi. Markaz ba‘zan figura, ba‘zan yorug‘lik, ba‘zan esa rang kontrasti orqali hosil qilinadi. Tomoshabinning nigohi aynan shu nuqtadan boshlab asarning boshqa qismlariga yo‘naladi. Demak, kompozitsiya inson nigohi va hissiyotini boshqaruvchi tizim hamdir.

Tasviriy san‘atda ritm va harakat ham kompozitsiyaning ajralmas qismidir. Takrorlanuvchi shakllar, chiziqlar yoki rang munosabatlari asarda ichki harakat hosil qiladi. Bu harakat statik tasvirni jonlantirib, unga ruhiy kayfiyat beradi. Masalan, vertikal chiziqlar tantanavorlikni, diagonal yo‘nalishlar esa keskinlik va dramatismni ifodalashi mumkin. Shuning uchun kompozitsiya nafaqat ko‘rish, balki his qilish san‘atidir.

Tasviriy san‘atda asosiy figurali kompozitsiya asarning markaziy g‘oyasini ochib beruvchi muhim badiiy vositalardan biridir. Bunday kompozitsiyada asosiy e‘tibor bitta figura yoki yetakchi obrazga qaratiladi. Qolgan barcha elementlar esa aynan shu markaziy figurani kuchaytirish, uning mazmunini ochish va tomoshabinning nigohini kerakli nuqtaga yo‘naltirish uchun xizmat qiladi. Asosiy figurali kompozitsiya san‘at tarixida turli uslub va yo‘nalishlarda turlicha talqin qilingan bo‘lsa-da, uning mohiyati — markaziy obraz orqali ruhiy yoki g‘oyaviy ta‘sir yaratishdan iboratdir.

Kazimir Malevich asarlarida kompozitsiya. Rus avangard san‘ati namoyandasi Kazimir Malevich kompozitsiyaga mutlaqo yangi qarash olib kirgan rassomlardan biridir.

Malevichning “Qora kvadrat” asari tashqi ko‘rinishda juda sodda tuyuladi. Ammo kompozitsion jihatdan bu asarda markaziy shakl mutlaq hukmronlik qiladi. Rassom barcha ortiqcha detallardan voz kechib, asosiy geometrik shaklni badiiy markazga aylantiradi. Bu yerda figura real inson qiyofasida emas, balki ramziy shaklda ifodalangan. Asarning butun kompozitsion kuchi markaz va bo‘shliq o‘rtasidagi munosabatga qurilgan.

Malevichning dehqonlar tasvirlangan asarlarida esa figura monumental va soddalashtirilgan shaklda beriladi. U inson qomatini geometrik hajmlar asosida quradi. Ranglarning yirik tekisliklarda joylashuvi kompozitsiyaga kuchli ritm beradi. Bu yerda asosiy figura individual obraz emas, balki umumlashtirilgan inson timsoliga aylanadi.

Vasiliy Kandinskiy asarlarida kompozitsiya. Abstrakt san'at asoschilaridan biri bo'lgan Wassily Kandinsky kompozitsiyada rang, ritm va ichki harakatni asosiy vosita sifatida ishlatgan.

Kandinskiyning “Kompozitsiya VIII” asarida an’anaviy figura deyarli yo‘qoladi. Ammo asardagi geometrik shakllar, chiziqlar va ranglar o‘zaro uyg‘unlashib, ichki harakat markazini hosil qiladi. Bu yerda asosiy figura aniq predmet emas, balki rang va shakllarning ritmik markazidir.

Rassom diagonal chiziqlar, doiralar va kontrast ranglar orqali dinamik muhit yaratadi. Tomoshabin nigohi asar yuzasida doimiy harakatda bo‘ladi. Kandinskiy uchun kompozitsiya musiqa singari ritm va hissiyot asosida quriladi. Shu sababli uning asarlarida geometrik elementlar ham ruhiy ta’sir kuchiga ega bo‘lib qoladi.

Malevich va Kandinskiy ijodi shuni ko‘rsatadiki, asosiy figura har doim ham real inson obrazi bo‘lishi shart emas. Ba’zan geometrik shakl, rang yoki ritmik markaz ham asosiy figura vazifasini bajarishi mumkin. Muhimi, asarda tomoshabin nigohini boshqaruvchi va barcha elementlarni birlashtiruvchi markaz mavjud bo‘lishidir.

Asosiy figurali kompozitsiyada quyidagi jihatlar muhim hisoblanadi:

- markaziy obrazning ajralib turishi;
- shakl va fon o‘rtasidagi muvozanat;
- ritm va harakatning uyg‘unligi;
- rang orqali hissiy ta’sir yaratish;
- ikkinchi darajali elementlarni umumiy g‘oyaga bo‘ysundirish.

Kompozitsiyaning yana bir muhim jihati — fazoni his qildirishdir. Rassom tekis yuzada chuqurlik, masofa va hajm taassurotini yaratadi. Yorug‘lik va soyalar, perspektiva hamda ranglarning uzoqlashib borishi orqali tomoshabinda real fazo hissi paydo bo‘ladi. Bu esa asarning hayotiyiligini oshiradi va uni ishonarli qiladi. Kompozitsiya inson ruhiyati bilan ham bevosita bog‘liq. Har bir rang, shakl yoki joylashuv tomoshabinda ma’lum hissiyot uyg‘otadi. Shu sababli kompozitsiya oddiy texnik qurilish emas, balki psixologik ta’sir vositasi hamdir. Kuchli kompozitsiya

tomoshabinni o‘ylantiradi, hayajonga soladi yoki unda ma’lum ruhiy holatni uyg‘otadi. San’atning ta’sir kuchi ham ko‘p jihatdan ana shu kompozitsion yechimga bog‘liq bo‘ladi.

Xulosa qilib aytganda, kompozitsiya tasviriy san’atning asosiy negizi hisoblanadi. U shakl va mazmuni yagona tizimga birlashtirib, asarning badiiy yaxlitligini yaratadi. Kompozitsiyasiz san’at asari parchalanib ketgan fikrlar yig‘indisiga o‘xshab qoladi. Haqiqiy kompozitsiya esa rassom tafakkuri, hissiyoti va hayot haqidagi qarashlarini bir butun holda ifodalash imkonini beradi.

Xulosa. Tasviriy san’atda kompozitsiya asarning badiiy yaxlitligini ta’minlovchi asosiy omillardan biri hisoblanadi. U shakl, rang, ritm, fazo va harakat kabi barcha tasviriy vositalarni yagona tizimga birlashtirib, asarning g‘oyaviy mazmunini ochib beradi. Kompozitsiya orqali rassom tomoshabin nigohini boshqaradi, hissiy muhit yaratadi va o‘zining ichki kechinmalarini ifodalaydi. Shu sababli kompozitsiya san’atning faqat texnik tomoni emas, balki uning ruhiy va falsafiy asosidir.

Kompozitsion analiz esa asarning ichki qurilishini chuqurroq tushunishga yordam beradi. Analiz jarayonida markaziy figura, muvozanat, ritm, rang uyg‘unligi va fazoviy yechimlarning qanday ishlashi aniqlanadi. Bu nafaqat san’atshunoslikda, balki amaliy ijod jarayonida ham muhim ahamiyat kasb etadi. Chunki analiz rassomning kuzatuvchanligini oshiradi, badiiy tafakkurini rivojlantiradi va mustaqil ijodiy qarashni shakllantiradi.

San’at tarixidagi turli yo‘nalishlar kompozitsiyaning keng imkoniyatlarini namoyon etadi. Masalan, Kazimir Malevich kompozitsiyani soddalashtirilgan geometrik shakllar orqali ifodalagan bo‘lsa, Wassily Kandinsky rang va ritm asosida ichki harakat yaratishga intilgan. Corneliu Baba esa kompozitsiya orqali inson ruhiyati va dramatismini chuqur ochib bera olgan. Bu misollar kompozitsiyaning uslublar o‘zgarishiga qaramay, san’atning markaziy tayanchi bo‘lib qolishini ko‘rsatadi.

Xulosa sifatida aytish mumkinki, kompozitsiya tasviriy san’atning asosiy negizi bo‘lib, u rassom fikri va hissiyotining badiiy ifodasini ta’minlaydi. Kompozitsion analiz esa san’atni chuqur anglash, badiiy tafakkurni rivojlantirish va professional mahoratni shakllantirishda muhim vosita hisoblanadi. Shu sababli kompozitsiyani o‘rganish va tahlil qilish har bir ijodkor uchun zarur ijodiy maktabdir.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR VA SAYTLAR RO‘YXATI

1. Arnheim Rudolf. *Art and Visual Perception: A Psychology of the Creative Eye*. — University of California Press, 1974.
2. Gombrich E.H. *The Story of Art*. — London: Phaidon Press, 1995.
3. Волков Н.Н. *Композиция в живописи*. — Москва: Искусство, 1977.
4. Кибрик Е.А. *Вопросы композиции*. — Москва: Советский художник, 1959.

5. Alpatov M.V. *San'at tarixi asoslari*. — Moskva, 1989.
6. Malevich K. *The Non-Objective World*. — Chicago: Paul Theobald and Company, 1959.
7. Kandinsky W. *Concerning the Spiritual in Art*. — New York: Dover Publications, 1977.
8. Corneliu Baba. *Confesiuni și jurnale*. — București, 1998.
9. Susara Pavel. *Corneliu Baba*. — Bucharest: Meridiane Publishing House, 1986.
10. Zuffi Stefano. *Twentieth Century Art*. — Thames & Hudson, 2008.
11. Азизов А. *Tasviriy san'atda kompozitsiya asoslari*. — Toshkent: O'qituvchi, 2005.
12. Bulatov S. *Rangtasvir va kompozitsiya*. — Toshkent, 2010.
13. Wikipedia – Kazimir Malevich
14. Wikipedia – Wassily Kandinsky